

ВУЛИЧНЕ МАЛЯРСТВО: ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ, ІДЕЙ, ЕСТЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ТА ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДИНОЮ СВОГО МІСЦЯ У СВІТІ

*Ольга Грицюк
Київ, Україна*

Вуличне малярство є специфічним видом мистецтва. Воно виходить за межі традиційної художньої творчості та асоціюється із несанкціонованою діяльністю. З іншого боку, це є спосіб, у який людина прагне до комунікації, самопізнання та самовираження, трансляції своїх цінностей та ідей, про що йдеться у даній статті.

Ключові слова: вуличне малярство, графіті, вулична культура, стріт-арт, мурал.

Людина – суб'єкт соціальний та творчий. Споконвіків вона прагнула досягнути й осмислити себе і собі подібних. Сьогодні, як і сотні років тому, на допомогу їй у цьому приходять філософія та мистецтво.

Графіті та вуличне малярство загалом є специфічними видами мистецтва, зверненими до того ж таки досягнення людиною себе, ідеалів та цінностей, до пошуку естетичних та соціо творчих сторін буття.

Графіті – явище неоднозначне. Зразки малюнків та надписів, як правило, розглядають як акт вандалізму, щось недоречне та потворне. В даній статті автор спробує розглянути графіті під іншим кутом зору, показати, що графіті можуть бути не лише витвором мистецтва, вони мають зміст, розкривають світ людських переживань та є результатом осмислення людиною себе, суспільства та прекрасного. Також розширить поняття про функції та особливості графіті як настінного мистецтва.

Не кожен дослідник або ж пересічний громадянин вважає графіті видом мистецтва, адже існує багато зразків та спроб настінного малярства, що не несуть естетичного навантаження чи якогось змісту і компрометують графіті як явище. При цьому дійсно варті уваги малюнки вуличних малярів, причетних до світу графіті, автоматично потрапляють під осуд.

Настінне малярство є мистецтвом. В енциклопедії історії України [1] мистецтво визначається як одна із форм суспільної свідомості або вид людської діяльності, що відбиває дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів. Воно виконує низку функцій, серед яких: гносеологічна, пов'язана із пізнанням зовнішнього світу і тренуванням власних умінь; аксіологічна, в межах якої визначаються цінності та ідеали, поняття духовного та матеріального; сугестивна функція, пов'язана зі зверненням до позасвідомого; а також виховна, компенсаторна, комунікативна і, нарешті, естетична функції. Настінне малярство пов'язане із пошуком естетичних ідеалів людини, із визначенням цінностей та їх трансляцією, із передачею досвіду та пізнанням зовнішнього світу, а також тренуванням власних умінь (зокрема художніх), вихованням себе та соціуму, комунікацією із останнім. Отже, як явище мистецьке, графіті виконує низку функцій.

Інформацію про сучасні графіті, головню, черпаємо із мережі Інтернет, а саме із сайтів, присвячених відповідним угрупованням, сторінок команд малярів, ресурсів, присвячених вуличній культурі та урбанізму. За останні десятиліття з'явилась низка праць, присвячених графіті, однак належать вони, як правило, перу західних дослідників. Графіті як синкретичне явище привертало увагу фольклористів, лінгвістів, антропологів, психологів, соціологів. Дослідник Дж. М. Гедсбі ще в 1995 році запропонував наступну класифікацію до дослідження графіті [2]: антропологічний, гендерний, кількісний, лінгвістичний, фольклористичний, естетичний, мотиваційний, превентивний та популярний. Цінними виявились дослідження феномену графіті з точки зору соціальних аспектів існування, пов'язані із особливостями молодіжного життя та субкультур, адже молодь – обличчя нації, вона ж найчастіше виступає автором вуличного мистецтва. Серед них праці О. Бажкової [3], І. Гловахи [4], І. Абель [5], П. Кобези [6], К. Шумова та М. Лур'є [3], О. Новинської та інших [7]. Грунтовні праці присвячено розкриттю політичних графіті, психології вуличних малярів, дослідженню прадавніх графіті, настінних написів та малюнків різних епох. Так аналізом стародавніх графіті займалися С. Висоцький [8], О. Євдокимова [9], Б. Рибаків [10] та інші.

Поняття «графіті» походить від італійського «grafficare» – дряпати (дослівно «надряпані») і перш за все воно означало графіті-написи, видряпані на стінах будівель. Ці написи постають явищем історичного характеру, властиві різним культурам та країнам, кожна із яких має власну історію виникнення та розвитку стилів настінних написів і малюнків – від традиційних діалогів на стінах культових споруд до найсучасніших настінних малюнків, що виконуються за допомогою балонів. Крім того, графіті є явищем соціального характеру, тому його неможливо розглядати поза історичним контекстом чи культурними традиціями країни побутування.

Перші графіті з'являються у III тисячолітті до н.е. Це були малюнки-пиктограми, видряпані кістками тварин або нанесеними за допомогою пігментації. Вже тоді вони створювались в ході осмислення людиною свого місця у світі. Такі малюнки нерідко виконувались у священних місцях як частина ритуалу. Традиція ж українського графіті має глибоке коріння й бере початок ще за часів Київської Русі. Так, наприклад, у Новгороді збереглося 10 графіті XI століття. Велика кількість графіті XI – XV ст.

збереглась на стінах собору Святої Софії у Києві [8]. Вони містять як тексти, так і малюнки і є цінними історичними, палеографічними та лінгвістичними джерелами. Через ці зразки настінного малярства дізнаємось про тогочасну людину та усвідомлення її місця у суспільстві й світі, про її релігійні погляди та світогляд загалом. Такі графіті часто зустрічались на стінах храмів, тому часто їх зміст полягав у молитовних зверненнях до Бога чи святих. Однак серед них трапляються і спроби самовираження, звернення до естетики, побутові мотиви, написи жартівливого характеру, прокляття та заклинання, відмітки «Тут був такий-то...», що очевидно мало значення для авторів за певних обставин у певний час. Дослідник Рибаків зазначав: «Графіті на стінах давніх споруд – важлива складова частина епіграфіки... Епіграфічний запис – це живий голос давньоруського городянина» [10].

Появу ж сучасних графіті датують початком 20-х років ХХ століття. Вперше зразки подібних малюнків та написів з'являються у США на товарних вагонах, що курсували країною, а також використовуються кримінальними угрупованнями на позначення території впливу. Лише з 1980-х років після винайдення аерозольної фарби та бурхливого розвитку молодіжних субкультур це явище поширилось і на терени Східної Європи. Саме у цей час навколо феномену графіті починають точитись дискусії, головню навколо питання «чи є графіті мистецькою формою». У СРСР поява художнього графіті датується серединою 1980-х років, тоді як зображення емблем футбольних клубів, назв рок-гуртів та графіті панків, хіпі та інших альтернативних угруповань з'явилися ще наприкінці 70-х [11]. Уже тоді вони послуговували прогресивній молоді способом самовираження, єднання із однодумцями, рупором, за допомогою якого можна було голосно заявити про свої життєві цінності, ідеї та погляди, заявити про ідеали та візуалізувати поняття прекрасного, що нерідко відрізнялись від загальноприйнятих.

У наш час стріт-арт є візуальним мистецтвом, напрямком в сучасному зображальному мистецтві, особливістю якого є яскраво виражений урбаністичний характер та створення в громадських місцях. Графіті є вагомою частиною стріт-арту, однак не можна ототожнювати ці поняття. До вуличного мистецтва відносять, окрім настінного малярства, й трафарети, і різні некомерційні плакати, скульптурні інсталяції тощо. Поняття ж графіті сьогодні поняття розширює межі і поряд із традиційною назвою часто зустрічаємо «урбан графіті», «пост-графіті», «нео-графіті», «партизанське мистецтво» та інші.

Особливістю сучасного вуличного зображального мистецтва є те, що воно нерідко виступає мистецтвом натяку, що наштовхує глядача на роздуми, містить певний соціальний посил, прихований у малюнку або тексті. Кожен глядач вбачає в одній і тій же роботі різний зміст, залежно від віку, світогляду, сфери зайнятості, кругозору та ерудиції, здатності відчувати та сприймати. Яскравим прикладом є стіни Прип'яті, зруйнованого катастрофою українського міста, яке стало справжньою галереєю настінного мистецтва. Графіті тут набувають особливого змісту. У них – звернення до людини, її вразливості, до швидкоплинності життя, та фатальності прогресу, непостійності та безсилості перед катастрофою. Серед зразків – малюнки дитячих постатей з іграшками, руки, що тягнуться до кнопки виклику ліфта, який не їздить більше 20-ти років, викривлені в гримасі крику обличчя тощо. Графіті створюють відчуття присутності людського духу у спаленому місті та справляють сильні враження на глядача, змушують переосмислити себе та свої цінності.

Серед мотивів створення подібних зразків мистецтва – прагнення створити щось власноруч, залишити яскравий слід за собою, самовиразитись, змусити перехожого задуматись та переосмислити, заявити про свої цінності та ідеали, створити діалог або комунікативне поле, що поєднується із бажанням отримати адреналін та екстремальні відчуття, обійти небезпеку (адже графіті часто створюються у важкодоступних місцях). На думку дослідника М. Лур'є [12] графіті виступають неофіційною формою масової комунікації, вони перебувають поза межами соціальних інститутів та цензури, є своєрідною альтернативою офіційному дискурсові. Нерідко графіті порушують культурні

або соціальні умовності та табу, десакралізуючи теми смерті, любові, виражають неприховану агресію. Однак агресія, спрямована на стіни краща, ніж агресія, спрямована на людину. Це є свого роду викликами загальноприйнятим уставам суспільства, прокламація витіснених із панівної культури норм та цінностей.

Якщо графіті-зображення несуть, як правило, естетичне навантаження, то графіті вербальні несуть певний зміст. Часто вони можуть бути пародією, матеріалом для якої може слугувати будь-що: традиційне прислів'я, текст літературного твору, вислів лектора, реклама, оголошення тощо.

Погану славу графіті як виду зображального мистецтва принесли ті його автори, які за відсутності таланту брали кількістю, а не якістю. Звісно, естетичного та змістовного навантаження вони, як правило, не несуть. З іншого боку, популярним жанром сьогодні є «муралізм» або художній розпис стін. Це слово прийшло із Латинської Америки, а поняття мурал означає «великий графіті-розпис, наближений за своїм масштабом до фрески» [13]. Як правило, такі малюнки робляться легально, на всю стіну чи фасад, містять яскраві та життєстверджуючі мотиви та викликають схвальні відгуки у містян.

Київ є одним із тих пострадянських міст, стіни якого стали полотнами вуличного зображального мистецтва. Воно виступає потужним центром мистецтва графіті, якому характерні і зарубіжні запозичення, і звернення до народної етнічної культури. Це мистецтво, автором якого виступає, як правило, київська молодь, тяжіє до ускладнення техніки зображення, нашарування різного стильового матеріалу. В сукупності вуличне малярство формує яскраву картину, яка відображає особливості інтимної та суспільної думки, інтересів та творчих пошуків жителів столиці. З одного боку, графіті несуть ідею протесту, прагнення молоді заявити про себе гучно і яскраво. З іншого – це є спосіб висловлення своїх настроїв, прагнень і уподобань, іноді навіть спроба вплинути на думки перехожих і всього соціуму. Автори прагнуть до гармонізації навколишнього середовища, створення чогось красивого, естетичного, життєстверджуючого, аби розбавити сірість столичних вулиць та зробити перебування людини у цьому світі більш яскравим.

Таким чином, вуличне малярство, будучи за межами традиційних уявлень про зображальне мистецтво, було і залишається тим, що дає людині можливість транслювати власні та колективні переживання, ідеї та цінності, а отже самопізнавати, комунікувати та прагнути до естетичного задоволення. Важливу роль відіграє постать художника, адже вуличний маляр – той самий художник, що на шлях самовдосконалення та пошуку естетичного вдоволення, окрім всього, прагне екстремальних відуттів. При цьому він керується кодексом правил поведінки вуличного маляра, що регулює творчу етику вуличних митців. Як от – не малювати на пам'ятках архітектури та історії тощо. Зразки такого мистецтва не можуть залишатись поза увагою. У них нерідко звучать важливі людські змісти та фігурує уявлення людини про прекрасне.

1. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К., 2009. – Т. 6 : Ла – Мі – С. 668.
2. Бажкова Є.В., Лур'є М.Л., Шумов К. Е. Миські графіті//Арт журнал «AZH». – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.azh.com.ua/lib/miski-grafiti>.
3. Бажкова, Е.В., Лурье М.Л., Шумов К.Е. Современный городской фольклор. – М., 2003. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.muar.ru/exhibitions/2004/exhibit200804_1.html.
4. Гловаха, І. Соціальне значення асоціальних графіті (Побутування та функції сучасних київських графіті) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : Науково-теоретичний часопис. – К., 2004 . – N2. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:112805/Source:default#>.
5. Абель, И. Граффити. Изобразительный фольклор мегаполиса // Собрание шедевров. – М., 2006. – № 3. – С.133.

6. Кобеза, П. Графіті-мистецтво хуліганів» //Исторична культурологічна газета «Експедиція ХХІ», проект Інституту історичних досліджень. – 2011. – 4(106). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ex21.com.ua/artsearch/?page=3>.
7. Новинская, Е. Что же такое субкультура граффити? / Елена Новинская // Newsland: информационно-дискуссионный портал. – [Электронный ресурс]. Режим доступу: <http://newsland.com/news/detail/id/313871/>.
8. Высоцкий, С.А. Средневековые надписи Софии Киевской (по материалам граффити XI–XVII веков). – К., 1976.
9. Евдокимова, А.А. Языковые особенности греческих граффити Софии Киевской//Индоевропейское языкознание и классическая филология - X. Материалы чтений, посвященных памяти профессора И. М. Тронского. – СПб., 2006.
10. Рыбаков, Б.А. Язычество древних славян. – М.,1980. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rodon.org/rba/yads.html>.
11. Молодіжний портал «Субкультури, музика, екстрим, культурне життя та інші інтереси молоді»: Історія графіті. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sv-ride.at.ua/publ/5-1-0-4>.
12. Лурье, М.Л. Граффити// Русский школьный фольклор: От ‘вызываний’ Пиковой дамы до семейных рассказов / Сост. А.Ф. Белоусов. – М., 1998. – С. 421.
13. Ukr-muralizm: Киев. Муралы и легальные граффити. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukr-muralism.livejournal.com/8540.html#cutid1>.